

Apokaliptiko sugrįžimas *Apie Rolando Pakso įvaizdį.*

Virginijus Savukynas, Jean Baudrillard

Ramzis mums nieko nereiškia, neįkainojama yra tik mumija

Kultūrologai, kultūros antropologai pas mus vis dar labai retai imasi politinių- o plačiau žiūrint, apskritai viešojo gyvenimo - realiųjų analizės. Galima surasti daugybę priežasčių, paaiškinančių, kodėl taip yra (tradicijos nebuvimas, sovietizmo palikimas, eskapistinis dabarties realybės atmetimas ir pasinėrimas į „idealią“ kultūros plotmę bei daugelis kitų), tačiau svarbu tai, jog apeidami politinę realybę tampame nuskurdinti: dažnai pykdami ir pagiežingai grūmodami politikams, iš tikrųjų liekame bežadžiai, nes patys sarę eliminuojame iš kalbėjimo lauko. ...

2003 m. prezidento rinkimai buvo pažymėti aršios „pijarinės“ kovos. Buvo parodyta, jog įvaizdis gali viską. Oficialiais duomenimis, Rolando Pakso rinkimų kampanija kainavo 3 mln. litų. Tačiau specialistų skaičiavimais, ji turėjusi kainuoti daugiau. Prisiminkime, ji išsiskyrė ne tik išradingumu, bet ir priemonių, gausa (vien tik televizijos klipų pavyko suskaičiuoti 19, tuo tarpu kiti kandidatai turėjo paruošę po 4-5 klipus). Tai pripažino ir Pakso komandą konsultavęs „Nikkolo M“ prezidentas Mintusovas, interviu Lietuvos televizijai teigęs, jog tokia kampanija turėtų kainuoti apie 4-5 milijonus dolerių. Viešųjų ryšių akcentavimas išliko ir Paksui tapus prezidentu: visuomeniniu konsultantu prezidentūroje dirba „DDB&co ir Katkevičius“ direktorius Aurelijus Katkevičius, vadovavęs kuriant Pakso įvaizdį. Ryšių su visuomene skyriuje daugiau žmonių nei kituose prezidentūros skyriuose. Visa tai rodo didelį dėmesį viešiesiems ryšiams, kuo nepasižymėjo nė vienas ankstesnis Lietuvos prezidentas. Sekdami Prezidento ir Prezidentūros veiksmus pastebėsime, kaip kiekvienas įvykis, išnaudojamas viešųjų ryšių programai: skaitant Prezidentūros pranešimus spaudai matyti, jog ne vien tik informuojama apie Prezidento darbus, susitikimus, tačiau labai gyvai reaguojama į aktualius žiniasklaidos pranešimus. Toks dėmesys Viešajai informacijai veikiau reiškia pasidavimą žinia-sklaidos diktatui: reaguojama į tuos įvykius, kurie tuo metu yra žiniasklaidos akiratyje/Pranešimuose spaudai matyti retorikos skirtumai: kai informuojama apie prezidento susitikimus, vyrauja informatyvus stilius, vengiama nuomonę formuojančių apibūdinimų. Tačiau reakcija į žiniasklaidos iškeltas problemas visuomet turi didesnę ar mažesnę emocinį atspalvį. Prisiminus struktūralistų, vėliau ir postmodernistų kartotą tiesą, jog ne žmogus kalba, bet kalba kalba per žmogų, galima sakyti, kad rinkimų metu sukurtas stiprus Pakso įvaizdis pradėjo gyventi savo gyvenimą, todėl ir prezidento veiksmus daugeliu atvejų lemia ne valstybiniai, ideologiniai ar kitokie argumentai, o būtent įvaizdžio logika. Rolando Pakso „atgimimas“ 2003-aisiais - tai kartu ir „postmodernizmo“ įsiveržimas į Lietuvos politinį teatrą. Omenyje turiu ne vien jo rinkimų metu dalytus nerealius pažadus, bet ir dažnus prieštaravimus - pažadai priklausė nuo to, kokiai auditorijai kalbėta. Toks nerišlumas, įvairių aspektų derinimas vienu metu būdingas postmodernizmui. Šiam politiniam spektakliui analizuoti labiau tinka ne Murray Edelmano pasiūlyta „Politinio spektaklio konstravimo“ metafora, bet Jeano Baudrillard'o simuliakrų samprata: „Dabar pasitelkus modelius generuojama tikrovė, neturinti nei kilmės, nei realybės: tai hipertikrovė. Teritorija nebeina pirma žemėlapiu ir negyvuoja ilgiau už jį. Nuo šiol žemėlapis eina pirma teritorijos - simuliakrai eina pirma -jis gimdo ją“². Siūdomi vaizdiniai nurodo patys save, jie sukonstruoti—tai stengsiuosi toliau parodyti - nebe remiantis socialine ar ekonomine realybe, bet mūsų mentaliniu pasauliu. Būtent tuo galima paaiškinti daugelio intelektualų nepasitenkinimą, nes už siūlomų ženklų jie nemato nieko daugiau. Mano manymu, tai atveria svarbią problemą: neužtenka pasitelkus „demaskuojamąją“ Baudrillard'o teoriją, triumfuoti atskleidus siūlomų vaizdinių imanentiškumą. Iš esmės problema daug platesnė: toks ženklų funkcionavimo pokytis reiškia platesnius mūsų epochos pokyčius: vėlyvojo kapitalizmo logiką, kuri skverbiasi į kultūros sritį. Dabar mes jau vartojame ne prekes, bet ženklus. Būtina gaminti prekes, bet taip pat būtina jas suvartoti, todėl reikia ne tik taikytis prie vartotojų poreikiu, bet ir juos sukurti. Reklamos ir marketingo specialistai puikiai žino (ir mokosi), kaip ženklus panaudoti prekei. Šiuo metu kalbama apie informacinę (žinių) visuomenę, kuri ekonominiu požiūriu reiškia, jog nuolat teikiama vis daugiau įvairiausių paslaugų - nuo konsultavimo iki finansinių, siūdomi produktai vis labiau dematerializuoti: vienintelis kelias juos paversti preke -padaryti atpažįstamus vartotojų sąmonei, suteikti jiems identitetą. Tam iš dalies ir tarnauja prekinis ženklas; *Coca-Cola* prekinis ženklas

jau dabar vertinamas daugiau nei jos valdomas materialus turtas. Štai ši iš marketingo ir reklamos ateinanti logika įsigali ir politinio spektaklio lauke: vienas ar kitas kandidatas tampa „preke“, kuri reikia „parduoti“, todėl ir reikia jį susieti su ženklais, kitaip tariant, sukurti jo įvaizdį. Vadovo, karaliaus kūnas visuomet buvo iženklintas, simbolinis. Tačiau Viduramžiais ši simbolika (kaip ir kitos ženklinės sistemos) buvo reguliuojama tradicijos. Dabar galima dėlioti įvairius ženklus, ateinančius iš skirtingų laukų (kaip tai ir darė Paksas). Kai politikos lauke įsigali prekinė logika, akivaizdu, jog politika kaip tokia sunaikinama. Tuomet politiko įvaizdis privalo įvairiais diskursais ir vaizdiniais (juo jų daugiau, juo geriau) maskuoti, kad jau nebėra (politinės) tikrovės. Jeano Baudrillard'o simuliacijų teorija idealiai tinka aprašyti dabartiniam Lietuvos politiniam spektakliui. Tačiau šiuo straipsniu nebandysiu nubrėžti dabartinių Lietuvos politinio spektaklio teorinių rėmų, mano tikslas kuklesnis - bandysiu analizuoti Rolando Pakso įvaizdį. Tai nebus išsami jo įvaizdžio studija, aptarianti viešus pasirodymus ar įvaizdžio kūrimo taktikas bei technologijas, aptarsiu, mano galva, rinkiniu batalijų metu išryškėjusią įvaizdžio kūrimo strategiją, kuri ir toliau taikoma Faksui tapus prezidentu. Žvelgiant iš kultūros antropologijos taško, visuomenėje populiarūs įvaizdžiai nėra vien tik suktų manipuliacijų visuomenės sąmone rezultatas. Populiarūs įvaizdžiai ir su jais siejami politikai rodo tam tikrą visuomenės būseną, kitaip tariant, atspindi jos mentalitetą. Tad norint išsiaiškinti, kodėl yra populiarūs vieni ar kiti politikai, pirmiausia svarbu pažvelgti į visuomenę ir jos lūkesčius. Todėl kalbėdamas apie Pakso įvaizdį, pirmiausia pasinaudosiu sociologiniais duomenimis, kurie rodo paradoksalų santykį su valdžia: ji nemėgstama, tačiau ja žavimasi, siekiama į ją patekti. Jei tyrinėjame įvaizdį, klausimas, ar tam tikra informacija yra kieno nors specialiai paviešinta, ar ne, tampa visiškai nesvarbus. Daug svarbiau, kokiomis reikšmėmis viešajame diskurse apipinamas politiko įvaizdis. Žvelgiant į įvaizdžio konstravimo mechanizmą, reikia prisiminti, jog jis ne tik kuriamas, bet ir interpretuojamas. Visuomenei gali būti siunčiami įvairūs pranešimai, tačiau kyla klausimas, ar tuos pranešimus visuomenė interpretuoja taip, kaip nori adresantas. Viešųjų ryšių vadovėliuose pateikiama gausybė pavyzdžių, kaip pranešimais būdavo siekiama vienokių tikslų, o tikslinės grupės juos interpretuodavo visiškai priešingai. Šiuo atveju svarbu nagrinėti ne tik įvaizdžio „kūrimui“ skirtus pranešimus, bet ir skirtuosius „demaskuoti“. Kartais jie ne mažiau prisideda prie populiarumo nei sąmoningos pastangos.

Paradoksalus santykis su valdžia

Sociologiniai duomenys rodo, kad mūsų santykis su valdžia yra paradoksalus. Visi žinome, kad valdžia nemėgiama. Tačiau tai tik vienas aspektas, mat remdamiesi sociologiniais duomenimis galime teigti, kad valdžia fetišizuojama. Net 56% Lietuvos žmonių mano, kad būtų visai neblogai, jei šalį valdytu stiprus lyderis, kurio nevaržo nei parlamentas, nei rinkimai. Šiuo požiūriu mes aplenkėme Rusiją (49%), Baltarusiją (40%), į priekį praleidę tik Latviją, Ukrainą ir Rumuniją⁶. Be abejo, tai liudija silpnai mūsų sąmonėje išsisknijusias demokratijos vertybes, tačiau kartu atspindi ir globos troškimą. Kitaip tariant, atsakomybė perkeliama nebe ant anonimiškos valdžios, bet ant suasmeninto vado pečių. Įdomūs ir kiti duomenys. 1999 m. Europos valstybių gyventojų vertybių tyrimai parodė, jog lietuviai šalia lenkų, bulgarų, vengrų, rusų, baltarusių priskirtini tai grupei, kuri mažiausiai pasikliauja savo jėgomis. Manau, kad gyvenimas labai mažai priklauso nuo mūsų pačių. O dabar grįžkime prie visiems gerai žinomos nemėilės valdžiai. Būtent valdžios fetišizavimas lemia neigiamas nuostatas valdžios atžvilgiu. Jei manome, kad kažkas turėtų rūpintis mumis, norime tam tikro pragyvenimo lygio, trokštame, kad mumis pasirūpintų gerai. Kadangi daugelis mūsų balansuoja ant skurdo ribos, - visas bėdas suverčiame valdžiai. Tai „apviltos meilės“ sindromas -labiausiai nepakantūs esame tiems, į kuriuos dėjome didžiausias viltis. Iš čia ir kyla nepasitikėjimas įvairiomis valdžios institucijomis, visų pirma Seimu ir politinėmis partijomis. Pagal *Vilmorus* atliktą apklausą 2003 m. rugsėjo 4-7 d., šalies parlamentu pasitiki 13,7%, nepasitiki - 52,7% Lietuvos gyventojų. Palyginimui galime pateikti Islandijos gyventojų nuomonę - ten 72% pasitiki savo šalies įstatymų leidžiamąja valdžia ir tik 28% nepasitiki. Partijomis pasitiki tik 7,5% Lietuvos gyventojų, o nepasitiki 65,5%. Ir kitose Rytų ir Vidurio Europos šalyse pasitikėjimas partijomis mažas, tačiau jis svyruoja tarp 10-20%. Lietuviai taip pat nepasitiki valstybės tarnautojais (58% nepasitiki) - Europoje mus lenkia tik Graikija ir Baltarusija. Šis nusivylimas valdžia lemia ir pesimistines nuotaikas. Lietuvos gyventojai beveik per visą nepriklausomybės laikotarpį yra bene pesimistiškiausią tautą Europoje. Mes nieko nesitikime iš ateities, manome, kad viskas bus tik

blogiau. *Eurobarometr* tyrimai parodė štai ką. Į klausimą, ar per artimiausius penketą metų gyvenimas pagerės, lietuviai atsakė taip: 27% tikisi, kad pagerės (tai mažiausias nuošimtis tarp visų šalių kandidačių), 21% respondentų mano, kad situacija blogės - pagal šį rodiklį pirmiausia tarp pokomunistinių šalių, o iš norinčių patekti į ES mus lenkia tik Kipras ir Turkija. Beje, kai klausama, ko tikimasi iš 2003 m. profesiniu požiūriu, tai 32% Lietuvos gyventojų mano, kad situacija pablogės (tai didžiausias procentas tarp šalių kandidačių), tik 17% tikisi, kad bus geriau, o 35% mano, kad situacija liks tokia pat. Aiškinantis nusivylusiųjų psichologiją, svarbus ir kitas aspektas. Sociologai baisesi lietuvių nostalgija sovietmečiui. Antai 1993 m. valstybės valdymo sistema sovietmečiu buvo įvertinta teigiamai (3 balai), tuometinė - neigiamai (-5 balai). Sovietinė ekonomikos sistema - net 51 balu, o 1993 m. situacija įvertinta griežtai neigiamai (-39 balai). Lietuviai net ateityje nesitikėjo gyventi geriau nei sovietmečiu. Savo ateičiai teskyrė 33 balus. 1996 m. situacija tapo dar kurioziškesnė. Neigiamai įvertinta ir sovietinė valstybės valdymo sistema (-4 balai), ir tuometinė (-16; taigi net keturis kartus blogiau už sovietinę). Sovietinė ekonomika tapo prarastuoju rojumi: jos vertinimas pakilo net iki 59 balų, o 1996 m. ekonominė sistema vertinta taip pat (-39). Žvelgiant į šiuos skaičius, galima klausti, kas tai - tikra sovietmečio nostalgija ar „kerštas“ už „nepateisintą viltį“. Tai iš esmės, atrodytų, du priešingi (ir prieštaringi) požiūriai, tačiau, mano nuomone, šis dvejopumas susiformavo dėl per didelio valdžios sureikšminimo. Tik taip vienu metu galima valdžiai sukrauti visą atsakomybę už mūsų gyvenimą ir jos nuoširdžiai nekęsti. Siame tekste norėčiau parodyti, kaip Rolandas Paksas didžia dalimi naudojasi šiuo poliarizuotu visuomenės santykiu su valdžia konstruodamas savo įvaizdį (tiesa, šių mentalinių nuostatų dėka įvaizdis kartais konstruojasi pats).

„Apokaliptiko“ strategija

Konstruojant politikų įvaizdžius, dažnai naudojamos įvairiomis tipologinėmis figūromis: „Tėvo“, „Išgelbėtojo“ ir pan. Rolando Pakso atveju tinka „apokaliptiko“ figūra. Kas yra „apokaliptikas“? Jis praneša tautai apie neišvengiamus pavojus (nesvarbu, tikri jie ar tariami) ir lyg romantinis herojus vienas jiems priešinas, nors jau iš anksto žino, kad pralaimės. Jis pasirodo tuomet, kai tautą ištinka didžiausios nelaimės ir, nesitaikstydamas su likimu, išdidžiai meta į am iššūkį. Būtinai turi egzistuoti kokios nors didelės, nežinomos ir paslaptingos jėgos, kurioms „apokaliptikas“ privalo pasipriešinti. Apokaliptikas tampa auka - nesvarbu, tikra ar tik politinio spektaklio. Būtent toks Rolando Pakso įvaizdis susiformavo garsiojo bendrovės *Williams* atėjimo į Lietuvą metu. Būdamas ministru pirmininku, jis per televizijas jausmingai paskelbė, kad sutartis su *Williams* yra nenaudinga Lietuvai, jog šios kompanijos atėjimas į Lietuvą nepakels Lietuvos ekonomikos, priešingai, bus didžiulis balastas, pablogins kiekvieno iš mūsų gyvenimą. Tai apokalipsė. Ir jis, Ministras Pirmininkas, apie tai praneša tautai. Ši apokalipsė, t. y. *Williams* atėjimas, kaip ir kiekviena apokalipsė, yra neišvengiama. Net premjeras nieko negali padaryti. Tačiau, kaip tikras „apokaliptikas“, jis nesusitaiko su padėtimi: atsisako valdžios. Kad tai paveikė žmones, puikiai rodo viešosios nuomonės tyrimai. Savaitraštis „Veidas“ paskelbė tokius viešosios nuomonės ir rinkos tyrimų studijos *Spinter* duomenis apie šiuos tris Lietuvos politikus - Valdą Adamkų, Paksą ir Vytautą Landsbergį. Klausimas respondentams buvo pateiktas toks:

Kaip pastarųjų, dienų įvykiai lėmė Jūsų pasitikėjimą šalies vadovais?

72,5% apklaustųjų pasitikėjimas Adamkumi nepasikeitė, 17,2% sumažėjo ir 10,3% padidėjo. 63,7% apklaustųjų pasitikėjimas Paksu išaugo, 26,5% nepasikeitė, 9,8% sumažėjo. 52,1% apklaustųjų pasitikėjimas Landsbergiu sumažėjo, 44,2% nepasikeitė ir 3,7 išaugo¹³. Tai, kad daugumai buvo priimtina Rolando Pakso pateikta įvykių versija, rodo ir žaibiškai pasikeitę pasitikėjimų reitingai. Pagal 1999 m. spalio 19-26 d. „Baltijos tyrimai/GALLUP“ atliktą apklausą, Paksu pasitikėjo 41,1%. Jo reitingas pakilo net 22,5 punkto. Tačiau kartu šis politikas tapo „apokaliptiko“ įvaizdžio belaisviu. Belaisviu - kadangi ne taip dažnai tautą ištinka apokalipsė, o nūdienos pasaulyje savo įvaizdį reikia vis iš naujo patvirtinti. Jei ne, tave iš karto užgožia naujai kitų kuriami įvaizdžiai, vaizdiniai ir t. t. Būdamas Liberalų partijos, Vyriausybės vadovu, jis nenurodo tokių visai tautai gresiančiu nelaimiu, apie kurias galėtų pranešti ir pasiaukoti. Tad nenuostabu, kad 2001 m. vasarą jo reitingai krito. Tuomet, iškilus akivaizdžiai krizei, jis kiek galėdamas laikėsi valdžios (o pirmą kartą būdamas premjeru - nedvejodamas atsisakė). Taip Paksas pasirodė ne kaip didvyris, galįs viską (t. y. valdžią) paaukoti tautos labui,

o kaip konformistas, savanaudis, bet kokia kaina siekias išlaikyti valdžią. „Savanaudis“ ir „konformistas“ niekaip nedera su didvyrio, visuomet pasirengusio viską paaukoti dėl kitu, įvaizdžiu. Faksui nepavyko pakartoti to, ką jis turėjo pakartoti, ko iš jo laukė tauta. Jam reikėjo surasti koki nors priešą ar apokaliptinį įvykį. Prezidento rinkimai tam davė progą.

Priešų atradimas

Akivaizdu, kad siekiant atgaivinti Pakso įvaizdį, reikėjo atrasti „politinius priešus“, prieš kuriuos jis galėtų kovoti. Nuo 2002 m. pradžios tokie „priešai“ buvo atrasti sėkmingai. Dar pavasarį Paksas nusprendė tapti kovotoju su nusikalstamumu. Netgi paskelbė pasikviesias į Lietuvą Niujorko merą Rudolphą Gulliani, pagarsėjusį tuo, jog sutramdė nusikalstamumą Niujorke. Aišku, tai absoliučiai banalus triukas. Tačiau Pakso reitingai pakilo. Kodėl? Juk kova su nusikalstamumu nėra originalus žingsnis. Prisiminkime, juk tokie pat kovotojai yra ir Stanislovas Buškevičius, ir Vytautas Štustauskas, ir Mindaugas Murza. Bet kas gali pasiskelbti už ką nors kovojąs. Tačiau tai ne viskas. Reikia, kad visuomenė patikėtų. Pakso atveju didelė dalis patikėjo, nes jis atitiko savo įvaizdį- kovotojo su paslaptinomis, galingomis jėgomis (mafija kaip tik ir yra viena iš tokiu jėgų). Artėjant rinkimams, jis nuolat dramatizavo (mūsų šalyje klesti korupcija, skurdas, nusikalstamumas ir t.t.), nepamiršdamas pabrėžti, kad tam tikras jėgas tai tenkina, todėl jos nenori nieko keisti. Paksas arba jo komanda dažnai užsimindavo apie valdančiosios daugumos slaptus susitarimus bei norą išlikti valdžioje ir taip išlaikyti esamą situaciją. Pasibaigus pirmajam turui, buvo keliami isterija, neva kažkas bijo Rolando Pakso. Taip bandyta sukurti nervingą atmosferą ir įspūdį, esą iš tikrųjų egzistuoja kažkokia jėga, su kuria Paksas kovoja. Savo rinkimu kampanijoje Paksas daugeliu atveju pasinaudojo tuo, ko žmonės nemėgsta (t. y. Seimo, partijų, elito). Pavyzdžiui, per antrąjį rinkimų turą Landsbergiui, vienam „nemėgstamiausių“ politikų, parėmus Adamkų, Pakso komanda itin eskalavo šį faktą. Taip parama Adamkui virto pagalba Paksui. Tai, kas žmonėms sukelia neigiamas emocijas, buvo tapatinama su „elitu“, taip sudarant galimybę tapatintis su „liaudimi“. Kaip rodo rinkimų rezultatai, kampanija įtikino rinkėjus. Dalis visuomenės vėl atpažino senąjį Paksą ir atsilygino savo simpatijomis.

„Stiprios rankos“ pažadas

„Uždekime viltį - tvarka bus“, - skelbė užrašas ant degtukų dėžutės, kurią dalijo liberaldemokratai. „Tvarka bus“ - šis užrašas buvo ant daugelio plakatų, kuriuose puikavosi Rolandas Paksas. „Rolandas - kietas riešutėlis“, - bylojo užrašas ant pigiu saldinių. „Tvarka - gyvenimo druska“, - skelbė užrašas ant mažo paketėlio su druska. Visu rinkimų metu buvo vartojama stiprios rankos retorika. Akivaizdu, kad tai derėjo su niūriu piešiamos tuometinės realybės vaizdu: „Kaltieji privalo atsakyti pagal įstatymus. Niekas neturi vogti ir švaistyti Jūsų pinigų. Norintieji dirbti privalo turėti darbą, o norintieji mokytis - galimybę mokytis. Neturime bijoti susirgti ar pasenti“. Tai užrašas ant plakato. Po šiais žodžiais puikavosi tradicinis užrašas „Tvarka bus. ROLANDAS PAKSAS“. Taigi buvo piešiama niūri (prisiminkime jo TV klipus) realybė, kurią pakeisti reikėjo ryžto ir energijos. Būtent tokias asmenines savybes Paksui priskirdavo jo reklaminė kampanija. O kartu buvo teigiama, kad galima įvesti tvirtą ranką. Tai susijungė į vieną logišką bei įtikinamą grandinę ir, be jokios abejonės, buvo atpažinta troškusių stipraus lyderio, kurio nevaržytų parlamentas ir kitos demokratinės institucijos. Tačiau tokia kampanija tarnavo ir kitam tikslui: joje naudojama retorika buvo (ir yra) priešinga nusistovėjusiai viešajai retorikai. Tai išprovokavo stiprią kritiką, Paksas apkaltintas polinkiu į autokratiją, lukašenkine Lietuvos vizija ir pan. Tačiau ši kritika galėjo būti veiksminga tik tuo atveju, jei Paksas nebūtų atlikęs pirmojo veiksmo: atskyręs „elito“ ir „liaudies“. Dabar ji buvo interpretuota kaip „elito“ savignyba ar neteisingas puolimas. Būtent todėl kritika buvo neveiksminga. Taigi Paksas sugebėjo savo kuriamu įvaizdžiu sužadinti ir tų, kurie nekenčia valdžios, ir tų, kurie ilgisi stiprios rankos, troškimus. Tačiau svarbiausia, kad orientavimasis ir į vieną, ir į kitą požiūrį į valdžią reiškė aiškų atsiribojimą nuo „elito“, o tai reiškė tapatinimąsi su „paprastais“ žmonėmis. Ir stiprios rankos pažadas visiškai nesikirto su „apokaliptiko“ įvaizdžiu: ir žadėdamas tvarką bei stiprią valdžią išliko jis opoziciškas elitui, sugebėjo nesitapatinti su valdžia ir ją kritikuoti, manipuliudamas nemeile partijoms, politikams, valdininkams.

Porinkiminiai atrodymai

Laimėjus rinkimus, kilo klausimas: kaip dabar pateikti ar, kalbant marketingo terminais, „pozicionuoti“ naująjį Prezidentą. Ar gali prezidentas, jau turėdamas valdžią, teigti, kad jis

nepriklauso „elitui“, jog egzistuoja „priešai“, kurie trukdo? Ar per rinkimus naudota strategija galima ir toliau? Toliau bandysiu parodyti, jog tam tikri prezidento Pakso veiksniai ar diskursai apie jį atkartoja tą pačią strategiją. Ryškiausias porinkiminių skandalas - Rolando Pakso artima draugystė su antgamtinės galias sau priskiriančia Lena Lolišvili. Žiniasklaida apie tai labai daug ir nedviprasmiškai pasakojo. Intelektualų sluoksniuose ši istorija tapo pašaipų objektu ir „didžiausiu galimu kompromatu“. Tačiau Pakso reitingai, kaip rodo visuomenės nuomonės apklausos, nėra trupučio nesusvyravo. Kodėl? Žurnalo „Veidas“ užsakymu atlikta sociologinė apklausa parodė, kad 47,3% šalies gyventojų mano, jog Lolišvili turi ypatingų galių, kaip ir kiti aiškiaregiai; jos išskirtinėmis galiomis neabejoja 7,2% apklaustųjų, 6,1% mano, kad ji tarnauja šetonui, 17,7% mano, kad ji yra šarlatane, o 21% neturi nuomonės. Taigi 54,5% Lietuvos gyventojų tiki jos galiomis. Žinant šiuos tyrimus, visiškai akivaizdu, kodėl Pakso populiarumas nesusvyravo: žiniasklaidos paskleistas skepsis neveikė žmonių, nes jie pasitikėjo Lolišvili. Tačiau šiuo atveju svarbūs ir kiti duomenys apie, religijotyrininkų terminais kalbant, „liaudies religingumą“. Sociologiniai tyrimai rodo, kad 77% Lietuvos gyventojų teigia esą katalikai, bet 44% tiki reinkarnacija. Pagal šį parametą mes tvirtai pirmaujame visoje Europoje. Taigi lietuviui visiškai natūralu save laikyti kataliku ir kartu laukti ne rojus ar pragaro, o n-tojo gyvenimo katės, karaliaus ar indėno kailyje. Tik 4 iš 5 katalikais save vadinančių Lietuvos gyventojų tiki į Dievą, 2 iš 3 - pomirtiniu gyveniniu, o dangumi - tik kiek daugiau nei kas antras formalus katalikas. Tik ketvirtadalis nominalių Lietuvos katalikų išpažįsta Dievą Kūrėją, asmeniniu ryšiu susijusį su kiekvienu savo kūrinium. Kitiems Dievas yra arba dvasia, kažkokia gyvybinė galia, arba abstraktūs amžini dėsniai. Taip pat tik pusė Lietuvos katalikų suvokia Jėzų kaip dievišką asmenį, o 14% apskritai nėra tikri jo realumu. Pažymėtina ir tai, kad dėl Kristaus egzistavimo nėra tikras net ir kas aštuntas kiekvieną savaitę pamaldose dalyvaujantis katalikas. Tad teiginys „esu katalikas“ dažnai nieko nereiškia - galima būti šiek tiek budistu, satanistu ir pagoniu. Ir būtent tokiam religingumui atstovauja Lolišvili. Tad draugystė su Lolišvili, ir, kita vertus, žiniasklaidos kritika tik dar kartą patvirtino Pakso tapatinimąsi su „paprastais žmonėmis“. Iš jos šaiposi „elitas“, o ji - šalia prezidento sėdi arčiau nei jo paties tėvai. Prieš rinkimus iš Pakso irgi šaiposi „visas elitas“, o žmonės galvojo - jei jie šaiposi, tai gal Faksas teisus? Panašu, kad ta pati logika veikia ir dabar. Kuo daugiau šaipomasi iš Lolišvili, tuo „ne elitui“ vis labiau bus įtikimesnė mintis, kad ji iš tiesų „kažką gali“, jog teisūs tie, kurie (ir juk užkabina visų politinių pažiūrų „paprastuosius“ - šalia Pakso ir Brazauskas su Landsbergiu...) jos klauso. Taigi tokio mechanizmo padedamas Paksas vėl susitapatina su liaudimi ir atsiskiria nuo „elito“. Ši interpretacija leidžia paaiškinti, kodėl, nepaisant stiprios kritikos žiniasklaidoje, Pakso reitingai nesumažėjo. Beje, toks sutapatinimas su „paprastais žmonėmis“ atsiranda ne tik dėl jo politinių oponentų kritikos. Galima pastebėti ir paties prezidento žingsnius. 2003 m. abiturientams daug prasčiau išlaikius abiturijos matematikos egzaminą, Paksas susidomėjo, kodėl taip įvyko. Tuomet (2003 06 23) „Lietuvos ryte“ Rimvydas Valatka publikavo kandų komentarą „Dvejetukininkų vėliava -R. Paksas“. Apžvalgininkas ironiškai ir šiek tiek nusivylęs klausė, kada šalyje labiau rūpės gabiausieji, o ne tie, kurie nesugeba egzaminų išlaikyti. Tačiau mums įdomu, kodėl prezidentas įsivėlė į juokingą istoriją. Pareikalavo švietimo ministro pasiaiškinti dėl egzaminų, paskui apsijuokė gavęs užduotis ir paslėptą užuominą pamėginti jas išspręsti. Tačiau tik žurnalistų, politikų, verslininkų ir kultūrininkų elitui atrodo, jog tai klaida. Iš tiesų šis prezidento žingsnis yra visiškai „pįjarinis“. Visoje šioje istorijoje neteko girdėti, kad Prezidentūra būtų susirūpinusi bendru švietimo lygiu, jo problemomis. Viskas buvo nukreipta į rezultatus - kodėl tiek daug neišlaikė. Ir iš karto pradėta ieškoti kaltų. Be abejo, galima pagalvoti apie tikslinę grupę, kuriai toks žingsnis itin patiko (t. y. 2,7 tūkstančio neišlaikiusiųjų bei jų tėvai ir artimieji). Tačiau svarbiausia yra kita - tai, kad Paksas vėl pasirodė „nuskriaustųjų“, „ne-elito“ globėjas. Tad Pakso susidomėjimas, kodėl tiek daug moksleivių neišlaikė matematikos egzamino, tik dar sykį patvirtina, kad prezidentas ir toliau siekia tapatintis su „plačiais liaudies sluoksniais“, su tais, kuriems nepasisėkė. Jis parodo, kad visą laiką buvo ir yra su tais, kuriems prastai klojasi, kurie nusivylę. Šiuo simboliniu gestu jis dar sykį patvirtina, kad yra ištikimas savo įvaizdžiui. Ir tokio žingsnio kritika žiniasklaidoje tik dar labiau įtvirtina jo įvaizdį, o ne sumažina populiarumą.

Kritikos ambivalentiškumas

Baigdamas norėčiau paryškinti vieną momentą, apie kurį vis užsimindavau - tai Pakso kritikos vaidmuo. Atrodytu, kad neigiama informacija turėtų mažinti populiarumą (prisiminkime Landsbergį - arši žinias-klaidos kritika jį pavertė labiausiai nemėgstamu politiku Lietuvoje). Tačiau šiuo atveju mes matome priešingą rezultatą: Pakso įvaizdis yra atsparus kritikai. Arši vieša kritika rinkinių metu bei tapus prezidentu visiškai neatsispindėjo reitingų lentelėse: Pakso populiarumas išliko toks pat ar net didėjo. Tai galima paaiškinti jo kuriamu įvaizdžiu: jei jis yra tas, kuris kovoja (ir praneša, kad negali nieko padaryti) su neaiškiais ir todėl pavojingomis jėgomis, tuomet akivaizdu, kad bet kokia kritika gali būti lengvai priskiriama jo priešų lūpoms, taigi tik dar sykį įtvirtina (ir patvirtina) įvaizdį, o ne jį griaua. Klasikinę tokio pobūdžio situaciją galėjome stebėti baigiantis vasarai. Prezidentas Paksas rugpjūčio 19 d. susitiko su generaliniu prokuroru Antanu Klimavičiumi ir kalbėjosi apie „Mažeikių naftos“ bylų baigtį. Po susitikimo generalinis prokuroras teigė, kad bendrovės „Mažeikių nafta“ turto iššvaistymo byloje atsakomybėn bus patraukta iki 20 asmenų, iš jų įtarimai jau pareikšti dviem buvusiams ministrams ir vienam viceministrui. Dar Klimavičius pranešė, kad ekspertai nustatė, jog tiek prieš „Mažeikių naftos“ privatizavimą, tiek ir po jo bendrovė patyrė 1,5mlrd. litų žalą. Pasak jo, nusikalstamais veiksmais padaryta žala bendrovei vertinama apie 800 mln. litų. Konservatoriai jau tą pačią dieną išplatino spaudos pranešimą, kur buvo teigiama, kad tai „politinė byla“, o kitą dieną apkaltino Paksą sekant autoritarinių valstybių vadovų pavyzdžiu. Jų pavyzdžiu iš dalies pasekė ir žiniasklaida, suabejojusi tokių prezidento veiksmų švarumu, bei kai kurie politikai (Vytenis Andriukaitis tai pavadino „ne kvalifikuotu poelgiu“, prasilenkiančiu ir su Pakso, kaip šalies vadovo, įgaliojimais, ir su jo, kaip buvusio premjero, atsakomybe valstybei už sprendimus, kuriuos darė jo vadovaujamas ministrų kabinetas derėdamasis su *Williams*). Atrodo, kad konservatoriai pasiekė pergalę. Tačiau ar tikrai taip? Konservatoriai tik parodė, kad Paksui iš tiesų rūpi „Mažeikių naftos“ byla, liko aišku, kad jis vienintelis nori, jog ši byla būtų išaiškinta. O juk reikia pripažinti realybę: daugumai žmonių „teisinė savimonė“ nerūpi, nerūpi ir įvairios subtilybės. Jiems rūpi, kad būtų pasakyta „teisybė“. O dar paprasčiau-jie nori, kad būtų pasakyta tai, ką jie nori išgirsti: valdžia išvogė tuos milijonus ir milijardus. Ir juo daugiau milijardų, juo geriau. Tad tokia subtili prezidento kritika didžiajai žmonių daliai nieko nereikia, tik smulkmenišką priekabiavimą. Yra ir dar vienas aspektas. Kritikai, vadindami Paksą autoritariniu prezidentu, padarė klaidą. Juk sociologiniai tyrimai rodo, kad pusė Lietuvos žmonių ilgisi tvirtos rankos, trokšta tvarkos. Tai ir demonstruoja Paksas, pasikviesdamas ant kilimėlio generalinį prokurorą. Tai patvirtina ir jo politiniai oponentai konservatoriai. Tačiau istorija dar nesibaigė. Į šį spektaklį įsitraukė naujas veikėjas - Liberaldemokratų partija. „Respublikoje“ partijos vadovas Valentinas Mazuronis teigė liaudišką išmintį: „Vagie, kepurė dega“, ir aiškino, kad dėl tokių dalykų rėkia tie, kurie prisidirbę, t. y. konservatoriai. Tokia įvykių interpretacija triuškina konservatorius - juo daugiau jie kritikuos ir visai koneveiks savo politinius oponentus, juo labiau atrodys, kad jie ir yra kalti. Tokiu žingsniu auginami ne tik prezidento, bet ir liberaldemokratų partijos reitingai. Būtent tai ir parodė rugsėjo 4-7 d. apklausa. I klausimą „Kurie Lietuvos politikai, Jūsų nuomone, geriausiai atstovauja Jūsų interesams?“ 26,5% apklaustųjų atsakė, jog tai Paksas. Per mėnesį reitingai išaugo 5% (rugsjūtį buvo 21,4%). Palankiai Faksą vertino 70,8% žmonių (rugsjūtį tokiu buvo 60,3%).

Rudens politinis spektaklis

Rudens pradžioje politinėje arenoje įvyko dar vienas politinis spektaklis, kurio scenarijus tiksliai atkartoją priešrinkimines schemas. Rugsėjo 4 d. „Vakaro žiniose“ pasirodė straipsnis, pavadintas „Ruoštasi pasikėsinti į prezidentą?“ Jame rašoma, kaip rugsjūčio mėnesį vykusį renginį ant Rambyno kalno, kuriame dalyvavo prezidentas Faksas, nutraukė netikėtas radinys - visai šalia prezidento kojų mergaitė pastebėjo sprogmenį. Vos prieš pusvalandį prasidėjęs renginys buvo nutrauktas, į įvykio vietą atvyko išminuotojai. Buvo nustatyta, jog šalia Pakso kojų būta keliasdešimties metu senumo minos, šiek tiek išlindusios iš žemės. Kaip informavo dienraštis, Pagėgių savivaldybės meras K. Komskis kreipėsi į Valstybės Saugumo departamentą ir pranešė, jog sprogmuo galėjo būti padėtas prieš atvykstant Faksui. Komskis „Vakaro Žinioms“ pasakojo, jog į VSD Tauragės skyrių kreipėsi praėjus savaitei po incidento, nes sužinojo, jog vienas vietos gyventojas turi intriguojančios filmuotos medžiagos, kaip gerokai prieš renginį vienas asmuo toje vietoje, kurioje po poros valandų buvo rasta mina, trypia žemę, lyg norėdamas paslėpti ką

tik užkastą daiktą. Tiesa, toliau teigiama, kad ir pats Komskis pripažįsta, jog nenorėta pasikėsinti į prezidentą, šio įvykio netiria ir specialiosios tarnybos. Tačiau tiek publikacijos pavadinimas, tiek straipsnio pradžioje intrigai pateikta informacija suformavo „neaiškių jėgų siekiančių nužudyti prezidentą“, išpūdį. Čia labai lengvai galime atpažinti jau rinkimų metu naudota schemą, kai buvo kuriama „šamokslo prieš Paksą“ nuotaika (beje, prisiminkime, vienoje priešrinkiminėje laidoje Fakso buvo klausama, ar jis nebijo būti nužudytas. Jau pats klausimo kėlimas suponuoja grėsmės galimybę). Tačiau tai ne vienintelis aspektas šiame spektaklyje. Tą pačią dieną Paksas pareiškė, jog norėtų gauti teisę prašyti Konstitucinį Teismą išvadų dėl parlamento priimtų sprendimų konstitucingumo. Tokią mintį prezidentas išdėstė rugsėjo 4 d. Vilniuje vykusioje tarptautinėje konferencijoje „Konstitucinis teisingumas ir teisės viešpatavimas“. Europos šalių Konstitucinių teismų pirmininkams ir teisėjams, taip pat Europos teisingumo teismo bei Europos žmogaus teisių teismo pirmininkams Paksas kalbėjo: „Prezidento veto yra svarbi, bet nepakankama priemonė, todėl jo kreipimasis į Konstitucinį Teisimą būtų dar viena konstitucingumo užtikrinimo valstybės gyvenime garantija. Manychiau, kad tokia pataisa padėtų geriau apsaugoti ir Konstitucijoje įtvirtintą valdžių pusiausvyrą“. Žiniasklaidoje tai buvo interpretuota kaip Prezidento noras siekti daugiau galių. Jau kitą dieną radikali Lietuvos laisvės sąjungos (LLS) lyderis parlamentaras Vytautas Šustauskas apkaltino Seimo pirmininką Artūrą Paulauską ir premjerą Algirdą Brazauską „politiniu šamokslu prieš tautos prezidentą Rolandą Paksą“. „Vos tik Lietuvoje atsirado pirmas valdžios žmogus, kuris peržengė valdininkų-politikų-pareigūnų neliečiamumo ribą „aš nematau tavęs, tu nematai manęs“, kuri tęsėsi nuo pat Nepriklausomybės atkūrimo pradžios, KGB pulkininko sūnus Seimo pirmininkas A. Paulauskas panoro šį žmogų - Lietuvos Respublikos Prezidentą Rolandą Paksą- izoliuoti ir „įkalinti“ Prezidentūroje [...]“, - rašoma rugsėjo 5-ąją išplatintame pareiškime. Tačiau mums ne mažiau įdomus išsakomas kvietimas: „LLS kviečia tautą, nežiūrint politinių įsitikinimų ir tautybės, paremti vilties Prezidentą Rolandą Paksą kovoje su gerai organizuotu politiniu nusikalstamu susivienijimu, kuris veikia valstybiniu mastu visose valdžios institucijose, ir inicijuoti referendumą Prezidento galioms sustiprinti“. Taigi vėl ta pati schema: „kažkokių jėgų“ priešinimasis Pakso veiksams, jo paties siekis „didesnių galių“ ir iš karto pasirodo siūlymai stiprinti prezidento galias. Šiuo atveju visai nesvarbu, ar tai sutapimai, ar surežisuotas spektaklis. Svarbiausia, kad įvairiais komunikacijos kanalais skleidžiama informacija konstruoja situaciją, kuriai reikalingas „apokaliptikas“. Taigi galime daryti išvadą, jog iš esmės tęsiamas ir ryškinamas dar 1999 m. susiformavęs Pakso kaip „apokaliptiko“ įvaizdis. Keičiasi aplinkybės, bet atpažįstama iš esmės ta pati strategija.

2003 09 Nr. 9
Naujasis židinys